

Bartoněk, Antonín

### Počátky řecké alfabety

In: Bartoněk, Antonín. *Dialekty klasické řečtiny*. Vyd. 1. Brno: Masarykova univerzita, 2009, pp. [117]-134

ISBN 9788021049932

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/123922>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

## VIII. Počátky řecké abecedy

### VIII.1. Cesta ke vzniku abecedy

Přes občasné opačné názory lze pokládat za celkem jisté, že si Řekové vytvořili svou abecedu na základě písma starých Foiničanů a jim příbuzných západo-semitských kmenů, které žily zhruba na přelomu 2. a 1. tis. př. Kr. na pobřeží dnešního Libanonu a Sýrie. Že řecká abeceda vznikla z blízkovýchodních zdrojů, lze pokládat za jisté ze dvou důvodů: Tvary písmen nejstarší řecké abecedy jsou velmi podobné znakům foinických a aramejských nápisů z konce 9. a ze začátku 8. stol.; texty všech těchto písemných systémů směřovaly v té době převážně zprava doleva.

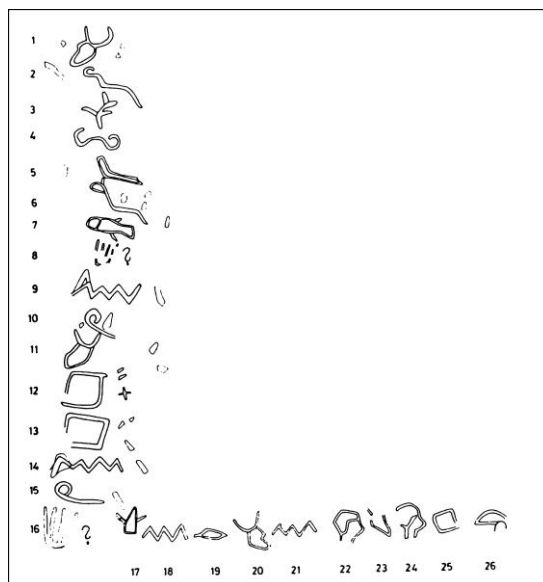
Sled písmen v abecedě je ve zmíněných systémech prakticky stejný, přitom někteří badatelé preferují spíše aramejský model převzetí (S. Segert 1963) — zejména v tom, že se zejména na některých aramejských nápisech používalo znaků původně konsonantických i ve vokální funkci. Aramejská hypotéza však dnes ustupuje do pozadí, takže badatelé nyní nacházejí výchozí semitské zdroje pro vznik řeckého písma hlavně u Foiničanů na syrsko-libanonském pobřeží a v přilehlých oblastech ostrovů Kypru, event. i Rhodu a Kréty. Z řecké strany se těchto prvotních kontaktů zřejmě účastnili hlavně námořníci, obchodníci a řemeslníci z ostrova Euboje, které nutno pokládat za vedoucí námořnickou řeckou složku, která se angažovala na mořích východního Středomoří již přinejmenším od konce 9. století př. Kr. Společně s Foiničany se pak v 1. polovině 8. století uplatnili rovněž v centrálním Středomoří, tj. v jižní Itálii a na Sicílii, zatímco Foiničané v té době osazovali především pobřeží Sardinie, Sicílie a severní Afriky od Velké Syrty na západ.

Ale to už je spíše až pokročilejší historie řecko-foinických kulturních styků. Abychom pochopili jejich rozhodující ranější fázi, spojenou s adaptací foinické abecedy pro potřeby řeckého jazyka, musíme se nyní vrátit daleko do minulosti, o více než tisíc let dozadu, do doby, v níž se teprve utvářely podmínky, jež vedly k vzniku plnohodnotného hláskového písma v oblasti Blízkého Východu.

Vlastní počátky písma klademe ovšem ještě mnohem dále do minulosti: do Mesopotamie s jejím písemným systémem, směřujícím ke klínopisu zhruba od konce 4. tis. př. Kr., a do Egypta s tamějším hieroglyfickým systémem, rozvíjejícím se přinejmenším od začátku 3. tis. př. Kr. Od těchto dvou písemných systémů, jejichž bohaté doklady jsou lidstvu známy již po dlouhá staletí a jejichž hlavní písemné projevy byly úspěšně rozluštny zčásti již před více než dvěma sty lety, vedla ve starověku dlouhá cesta přes různé dílčí vývojové fáze obou zmíněných hlavních orientálních písemných systémů k počátkům opravdového hláskového písma někdy na přelomu 3. a 2. tis. př. Kr. — a to, jak se dnes zdá, nejprve v oblasti přilehlé spíše k Egyptu než k Mesopotamii. Nicméně později, kolem poloviny 2. tisíciletí př. Kr., se formování hláskového písemného systému

přesunulo dále na sever do oblasti syrsko-palestinské. Viz zvl. J. Naveh 1987, V. Brugnatelli 2000 aj.

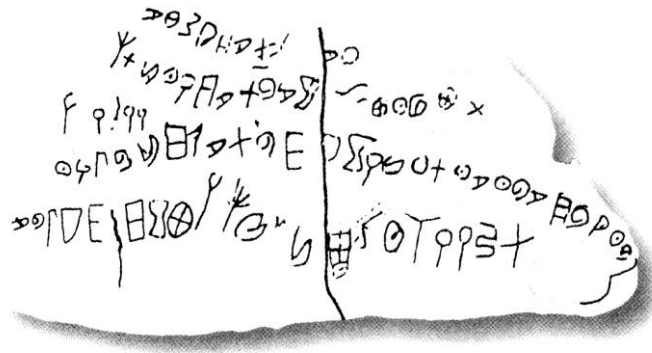
Nejstarší nálezy hláskového písemného systému na Předním Východě byly donedávna spojovány hlavně se jménem Angličana W. S. Flinders Petrieho.



Tab. 40. Protosinajský nápis (cca 1800 př. Kr.)

Ten v letech 1904–1905 objevil na Sinajském poloostrově v egyptské lokalitě Serabit el-Khadim vedle egyptských hieroglyfických textů i několik desítek nápisů s natolik malým počtem znaků, že je lze pokládat za napsané v hláskovém písmě. Podle oblasti nálezu bývá toto písmo označováno jako protosinajské (tab. 40). Nápis jsou dosti porušené a Petrie je chronologicky zařazoval do doby XII. egyptské dynastie, tj. zhruba do 18. stol. př. Kr.; později se jejich datace snižovala až do 14. století, dnes se však opět zvyšuje až zhruba do původní časové hodnoty. V r. 1916 rozpoznal A. H. Gardiner v těchto nápisech semitské jazykové rysy. Počet znaků činí 24–27 grafémů, jejich fonetická hodnota byla z poloviny až tří čtvrtin celkem spolehlivě určena podle semitsky orientovaného akrofonického principu. Počet dochovaných nápisů bývá udáván čísly 31 až 45. Srov. zejména B. Sass 1988.

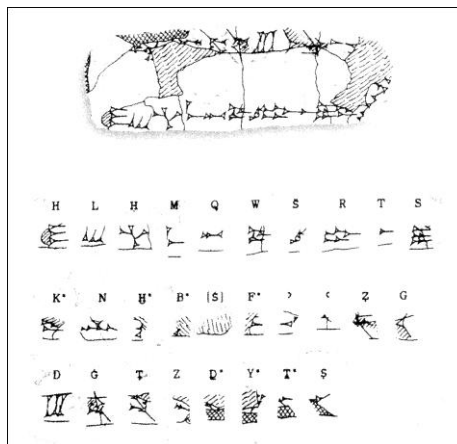
V r. 1929 odkryla francouzská archeologická expedice v lokalitě Ras Šamra na severosyrském pobřeží u dn. Lattakie trosky starověkého Ugaritu z pozdní doby bronzové a našla v nich (vedle několika dokladů tzv. písma kypersko-mínojského; viz výše str. 59nn.) soubor asi 2000 hliněných tabulek s nápisy klínopíného charakteru, ale psaných v písemném systému o celkovém počtu pouhých 30 znaků v zásadě konsonantického charakteru, pod nimiž byl zjištěn semitský jazyk tzv. severozápadního typu. Toto písmo však směřuje většinou odleva doprava a objevují se v něm elementy naznačující určitou slabičnou vokalizaci.



Tab. 41. Ostrakon z 'Izbet Šertah (cca 1100 př. Kr.).

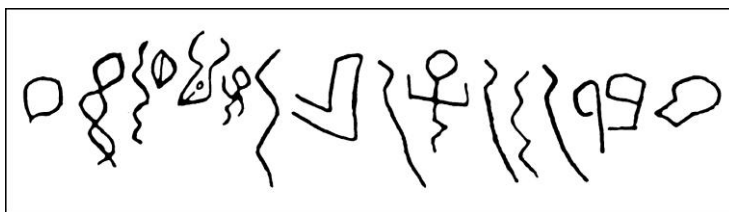
Vedle této základní „klasické“ ugaritské formy je doložena i „kratší“, většínou mimo Ugarit dochovaná forma s redukováným počtem 21–22 konsonantických znaků, pokládaná za hovorovější variantu; ta směřuje převážně zprava doleva, přičemž vykazuje sled písmen, dobře známý z pozdějších abecedářů foinických, aramejských, ale i hebrejských — a konec konců i řeckých (sled *'aleph-béth-gimel*). V tomto ugaritském písmě existují již určité náznaky tendencí k zachycování vokalických nuancí zejména v závěru slova, ale bez efektivního vyústění v opravdové hláskové písmo.

Hned po objevu nápisů z Ugaritu se objevily domněnky, že jak obě zmíněné ugaritické klínopisné varianty, tak i pozdější severozápadosemitská písmena neklínopisného typu, která stála u zrodu řecké abecedy, měla svůj původ v nějakém starším, „neklínopisně“ psaném protoalfabetickém západosemitském písemném systému, provizorně označovaném jako „protokanaanejský“ podle krajiny Kanaan v Palestině a doloženém tu asi na 20 nápisích v dlouhém časovém rozpětí od 17. do 11. stol. př. Kr.

Tab. 42. Abeceda typu *ha-la-ḥa-ma* z Beth-Šemeš (14. stol. př. Kr.).

Sem patří např. i ostrakon z 'Izbet Šertah s pravoběžným alfabetářem z doby kolem r. 1100, zachycující snad nesemitský jazyk Filištínů. (Viz M. Dietrich – O. Loretz – J. Sanmartín 1995 aj.). Srov. tab. 41.

Na druhé straně se však v samotném Ugaritu našel i sylabář s 27 znaky, který odpovídal souboru hláskových znaků a jejich sledu známému z tzv. jiho-semitských abeced z arabsko-aithiopské oblasti (sled *ha-la-ḥa-ma*), s nimiž se badatelé setkali nedlouho před objevem nápisů z Ugaritu i na hliněné tabulce z lokality Beth-Šemeš u Jerusalema. Viz P. Bordreuil – S. Pardee, *passim*. Srov. tab. 42.



Tab. 43. Jeden z nejstarších dokladů hláskového písma (Wadi el-Hol v Egyptě, cca 2000 př. Kr.).

Směrem na jih ukazuje i další, zcela nečekaný nejnovější objev. V hornoegyptské lokalitě Wadi el-Hol sz. od Vesetu, tj. egyptských Théb, byl nedávno nalezen zatím nejstarší doklad semitského hláskového písma vůbec: semitský nápis připomínající doklady písma protosinajského, představující zřejmě velmi starý prototyp hláskového písma z doby kolem r. 2000 př. Kr., a to se sledem písmen typu *ha-la-ḥa-ma* (tab. 43; viz J. Darnell 2005). Přitom se ve stejné lokalitě mezi egyptskými hieroglyfickými nápisy našel zajímavý nápis, hovořící o osobě jménem Bebi jako o veliteli „Asiatů“. Má se tedy za to, že již kolem r. 2000 žili v Egyptě Semité, kteří snad hovořili západosemitským jazykem kanaanejského typu. I v Starém zákoně se hovoří o několik generací trvajícím egyptském pobytu izraelských kmenů v Egyptě, i když zřejmě o celou řadu století později. Viz J. Tropper 2001.

Samotné počátky semitské abecedy v egyptském prostředí nejsou tak překvapující, jak by se zdálo ve světle tradičních představ o vzniku řecké abecedy z foinických zdrojů. Konec konců i starověcí autoři Platón a Tacitus hovoří o prvotním vzniku písma v Egyptě. Větší překvapení spočívá v tom, že prvopočátky semitské hláskové abecedy byly tak rané. Dnes si představujeme egyptsko-semitskou „spolupráci“ při vzniku abecedy asi takto:

Egyptřané používali ve svém hieroglyfickém systému vedle samostatných piktogramů, které více či méně věrně zobrazovaly celá slova, tytéž piktogramy rovněž ve fonetické funkci založené na akrofonickém principu, a to buď a) ve spojení o dvou konsonantech anebo b) v řadě většího počtu konsonantů. Nebudeme tu zacházet do podrobností, ale řady několika za sebou jdoucích konsonantů se např. používalo při psaní vlastních jmen. Ta se většinou nedala zobrazit

piktogramy, a tak se zachycovala výčtem souhlásek, které ve jméně za sebou následovaly. Např. řecké slovo Ptolemaios se napsalo jako P-T-W-L-M-J-S. Zkratka jako bychom české vlastní jméno Masaryk zapsali spojením znaků M-S-R-J-K.

Tento princip fonetického zachycování slov skládáním piktogramů podle jejich fonetických začátků se brzy stal vůdčí ideou i u semitských hláskových písem a pokračoval od právě zmíněných egyptsko-semitských počátků v Horním Egyptě kolem r. 2000 přes písmo protosinajské v 18. stol. i přes zmíněné ugaritské abecedy, čítající od 30 do 21 znaků a doložené kolem poloviny 2. tisíciletí paralelně s protokanaanejskými nápisy v Palestině mezi 17. až 11. stoletím — a to vše začalo někdy v 12. stol. př. n. l. vyúsťovat v severozápadosemitskou abecedu Foiničanů, Aramejců, Izraelců s pouhými 22 znaky. Znaky této abecedy začínaly slovy *'aleph-béth-gimel* a v tomto sledu se jim učily a nazpaměť je memorovaly generace semitských uživatelů. Tento sled znaků nyní definitivně vytlačil jihosemitské pořadí *ha-la-ħa-ma*. Hlavními šířiteli ve směru za západ se stali Foiničané, zatímco směrem na východ šířili hláskové písmo Aramejci.

Přitom je však pozoruhodné, že celkový počet zachovaných dokladů např. foinického písma z časového rozpětí mezi 12. a 8. stoletím, tj. z doby, kdy bylo foinické písmo modelem pro vznik řecké abecedy, je poměrně malý: sotva 15–20 bezpečně identifikovaných foinických nápisů. Nejstarší jsou z Byblu (sarkofág krále Ahiróma, viz tab. 44, cca. 1100), mezi dalšími se uvádí severosyrský nápis krále Meši (viz tab. 45, zhruba 9. stol.) a pak nápisy z oblastí mimofoinických (Zincirli-Kulamuwa 825 a Karatepe 750 v jv. Anatolii), zejména několik nápisů z 9.–8. stol. ze Středomoří: Kition na Kypru (9. stol.), Tekke u Knóssu na Krétě (9. stol.), Eretria na řeckém ostrově Euboji (8. stol.), Praeneste vých. od Říma a Pontecagnano u Salerno z (8. stol.), 4 doklady z ostrova Ischie v Neapolském zálivu z poloviny 8. stol., několik nápisů z Nory na Sardinii (od 2. pol. 9. stol.), 1 doklad ze severoafrického Kartága z (9. stol.) — tedy soubor místně značně rozptýlených dokladů.



Tab. 44. Foinický nápis na sarkofágu krále Ahiróma (12. stol. př. Kr.).

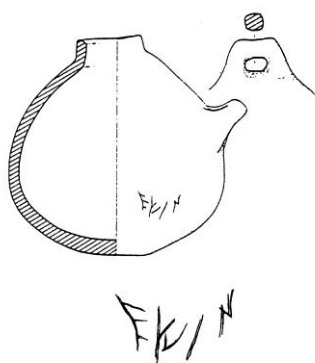
Tento nástin vývoje semitských hláskových písem obecně a foinických abeced zvlášť nás přivádí k položení pěti základních otázek týkajících prvotního vzniku řecké alfabety. Naznačená pětice otázek zní: kdy, kde, jakým způsobem, či zásluhou a za jakým účelem došlo k jejímu vzniku.



Tab. 45. Foinický nápis krále Meši (9. stol. př. Kr.)

**Otázka č. 1: KDY řecká abeceta vznikla?**

Podle různých badatelů se klade vznik řecké abecedy do různých časových období, zhruba od 13. do 8. stol. př. Kr. Semitologové jsou spíše pro vyšší datum převzetí, většinou již někdy ve 12./11. stol. (J. Naveh 1982, 1987, 2. vyd.), poněvadž se jim některé z oněch poměrně nečetných foinických nápisů jeví jako více méně přímé modely pro ranou řeckou abecedu. Naproti tomu grecisté vesměs odmítají tuto vyšší dataci a kladou z historických důvodů vznik řecké abecedy až do doby těsně předcházející před jejími nejstaršími dochovanými doklady. Ty spadají zatím maximálně do doby kolem r. 770. Semitologové počítají s možností, že faktická neexistence řeckých nápisů v 10./9. stol. př. Kr. neznamená ještě vznik řecké abecedy až v 8. stol., nicméně grecisté nejsou ochotni připustit ranější datum jejího vzniku, pokud se nenaleznou bezpečně ranější doklady (A. Heubeck 1979).

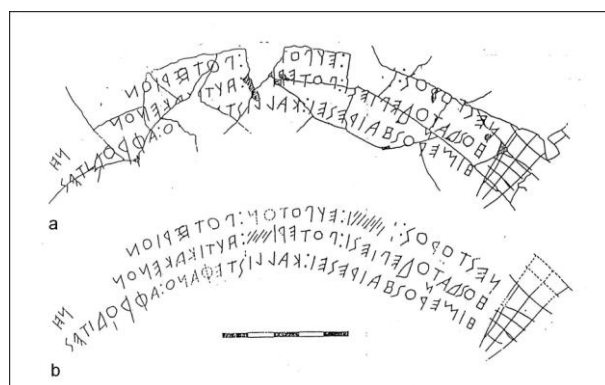


Tab. 46. Nejstarší řecký alfabetský nápis (Gabií, cca 770 př. Kr.)

Dnes se pokládá za nejstarší doklad řecké abecedy pětiznakové grafito EYLIN na střepu nádoby ze starověkých Gabií, ležících ve střední Itálii asi 25 km východně od Říma (tab. 46). Fragment byl nalezen v ženském hrobě ve vrstvách z doby kolem r. 770 př. Kr. spolu tkalcovským přeslenem a interpretuje se jako zkrácené řecké slovo *eulinos* „ta, která pěkně tká“, doložené v řečtině jako epitheton bohyně Eilethyie. Dodejme, že v téže lokalitě se v mladší vrstvě z doby kolem r. 650 př. Kr. našel — na nádobě rovněž v ženském hrobě — jeden ze dvou nejstarších latinských nápisů, znějící SALVETOD TITA „Tito, buď pozdravena!“ O Gabiích přitom píše řecký historik Dionýsios z Halikarnassu, že se tam jako mladík vzdělával Romulus v boji ve zbroji, v hudbě a v základech řeckého písma. [Viz A. Bartoněk 1993, 1995, F. Cordano 2000.]

Další doklady řeckých nápisů v chronologické řadě pocházejí z pohřebiště v Lacco Ameno na ostrově Pithékoussai (dn. Ischia) v Neapolském zálivu, kde kolem r. 770 založili Řekové z ostrova Euboje první řecké sídliště na italské půdě a kde bylo ve vrstvách z doby mezi léty 750 až 690 nalezeno asi 35 řeckých nápisných dokladů a později ještě dalších 11 (viz tab. 54 na str. 132).





Νέστορος: μ[έ]ν: εὐποτ[ον]: ποτῆριον·  
 ἥος δ' ἂν τῶδε πίεισι: ποτῆρ[ι]δ[ος]: αὐτίκα χῆνον  
 ἡμέρος ἡαιρῆσει καλλιστε[φάν]δ' Ἀφροδίτης

c



d

Tab. 47. Nestorův pohár z o. Ischie, (Pithékoussai, cca 730 př. Kr.); a) faksimilie nápisu, b) normalizovaný přepis, c) moderní přetisk, d) pohár s nápisem

Mezi nimi vyniká proslulý Nestorův pohár, datovaný zhruba do r. 730, s následujícím trojveršovým zněním v hexametru: „Jsem Nestorův pohár, vhodný k napití, kdokoli se z tohoto poháru napije, toho ihned pojme touha po krásně věnčené Afrodítě“ (tab. 47) — s narážkou na proslulý pohár krále Nestora, zmiňovaný u Homéra (Ilias 11, 632nn.), a s pozoruhodnou, stejně starou, avšak fragmentárnější nápisnou paralelou, nalezenou na řeckém ostrově Euboji, odkud kolonisté na italský ostrov Ischii nedávno předtím přišli. Pozoruhodná vtípná souvislost je v tom, že zatímco pohár krále Nestora byl podle Homéra velká a těžká nádoba k pití vína, z níž byl schopen se napít pouze statný král Nestor, proslulý svou někdejší statečností a silou, byl pohár z Ischie jen malá a dosti ošklivá hliněná nádoba, i když s citovaným, kaligraficky provedeným nápisem vysoké historické hodnoty. Zřejmě šlo o odměnu vítězi při nějaké místní soutěži. [Viz A. Bartoněk – G. Buchner 1995.]

Zhruba stejně staré je jedno kratičké grafito z předoasijské lokality Al Mina na turecko-syrském pomezí, kde byla od přelomu 9./8. stol. řecko-foinická obchodní stanice zvaná Posideion, hojně zřejmě navštěvovaná obchodníky z Euboje. A teprve z doby kolem r. 725 pochází první písemná řecká alfabetská památka z Attiky (a vůbec z vlastní řecké pevniny), totiž nápis na oinochoé z athénské hřbitova v Dipylu, prozrazující podobně jako Nestorův pohár zálibu tehdejších Řeků v různých kulturně-sportovně-společenských soutěžích (tab. 52 na str. 129). Text nápisu v překladu zní: „Kdokoli z tanečníků nejpůvabněji hraje, toho ať je tato nádoba“ — konec nápisu je trochu porušen. [Viz M. Negri 2000.]

### **Otázka č. 2: KDE (na kterém místě) nové písmo vzniklo?**

Toto byl je ovšem pouze malý výběr z nejstarších nápisů archaického řeckého světa, v němž se brzy po vzniku řecké alfabety někdy po roce 800 — nyní velmi rychle během dvou či tří generací — rozšířila znalost řecké alfabety do mnoha krajin tehdejšího východního a centrálního Středomoří. A v této souvislosti se nabízejí následující konkrétní řešení otázky číslo 2, tj. kde, na kterém místě, došlo k vzniku alfabety z foinických zdrojů.

Dnes bývají zpravidla uváděny čtyři možné oblasti: syrsko-palestinské pobřeží Středozemního moře, ostrovy Kypr či Kréta anebo některé z obchodních center na ostrově Euboji. Od té doby, co se od 40. let 20. století ví o zmíněné již řecko-semitské obchodní stanici Posideion na syrsko-tureckém pobřeží při řece Orontu (dn. lokalita Al Mina), kde ústila k moři stará obchodní cesta z anatolsko-arménských hor s nalezišti cínu, klade se vznik řeckého hláskového písma nejčastěji do tohoto místa dlouhodobého kontaktu řeckých řemeslníků, námořníků a obchodníků s jejich tehdejšími foinicko-araméjskými kolegy. Byl tu ovšem zatím objeven — jak jsme sub 1 uvedli — pouze jediný řecký fragmentární nápis, snad z poloviny 8. století. [Viz A. Bartoněk 1995.]

Proto bývá pokládáno za značně pravděpodobné i alternativní mínění, že foinická alfabetická byla adaptována pro účely řeckého jazyka přímo v nějakém přístavu na Euboji, snad v nedávno archeologicky prozkoumané lokalitě Lefkandi nedaleko Eretrie. Lefkandi považují někteří badatelé za přestupní stanici, v níž se po pádu hlavních mykénských center kolem r. 1200 nadále udržovala za tzv. temných staletí v 11.–9. století kontinuita s mykénskou a submykénskou hmotnou kulturou; přitom se právě přes Euboii podle nejnovějších názorů šířila do Attiky a na ostatní řeckou pevninu i znalost homérských bájí ze svého maloasijského aiolsko-iónského výchozího prostředí. [Viz M. L. West 1988.]

Za méně pravděpodobný se pokládá vznik řecké alfabety na Kypru (tam se k zachycování řečtiny již od 11. stol. př. Kr. používalo shora zmíněného slabičného písma domácího původu o cca 55 znacích, tzv. klasického písma kyperského), ale zřejmě i na Krétě (ta po pádu mínojské a mykénské civilizace zůstávala nyní stranou hlavních středomořských obchodních cest). Nicméně ani tyto oblasti společně s ostrovem Rhodem nezůstávají v této souvislosti zcela mimo zájem současných badatelů. [Viz A. Heubeck 1979].

### Otázka č. 3: JAK (jakým způsobem) došlo k adaptaci foinického písma pro účely řečtiny?

Adaptace nebyla určitě jednoduchá. Oba jazyky se od sebe svou fonetickou strukturou značně lišily, a to zejména s ohledem na daleko větší distinktivní závažnost vokálů na straně řečtiny. I v indoevropských jazycích měly sice kdysi rozhodující úlohu ve výstavbě jejich fonetické struktury především konsonanty (potvrzuje to teorie indoevropského ablautu i tzv. laryngální teorie), ale časem se fonetická struktura i ve většině těchto jazyků tak výrazně proměnila a rozrůžnila, že se i v nich velmi značně zvýšila úloha vokálů jakožto spolunositelů významu.

Foiničtina	=	Arch. řečtina			=	Klas. řečtina
		Athény	Milét	Korint		
ʾAleph	𐤀	𐤀	𐤀	𐤀	a	Α
Beth	𐤁	𐤁	𐤁	𐤁	b	Β
Gimel	𐤂	𐤂	𐤂	𐤂	g	Γ
Daleth	𐤃	𐤃	𐤃	𐤃	d	Δ
He	𐤄	𐤄	𐤄	𐤄	e	Ε
Waw	𐤅	𐤅	𐤅	𐤅	w	Ζ
Zain	𐤆	𐤆	𐤆	𐤆	z	Ζ
Heth	𐤇	𐤇	𐤇	𐤇	(h)ä	Η
Teth	𐤈	𐤈	𐤈	𐤈	th	Θ
Yod	𐤉	𐤉	𐤉	𐤉	i	Ι
Kaph	𐤊	𐤊	𐤊	𐤊	k	Κ
Lamed	𐤋	𐤋	𐤋	𐤋	l	Λ
Mem	𐤌	𐤌	𐤌	𐤌	m	Μ
Nun	𐤍	𐤍	𐤍	𐤍	n	Ν
Samek	𐤎	𐤎	𐤎	𐤎	ks	Ξ
ʾAin	𐤏	𐤏	𐤏	𐤏	o	Ο
Pe	𐤐	𐤐	𐤐	𐤐	p	Π
Šade	𐤑				s	
Qoph	𐤒	𐤒	𐤒	𐤒	q	
Roš	𐤓	𐤓	𐤓	𐤓	r	Ρ
Šin	𐤔	𐤔	𐤔	𐤔	s	Σ
Taw	𐤕	𐤕	𐤕	𐤕	t	Τ
		𐤖	𐤖	𐤖	u, ü	Υ
		𐤗	𐤗	𐤗	ph	Φ
		𐤘	𐤘	𐤘	kh	Χ
		𐤙	𐤙	𐤙	ps	Ψ
		𐤚		𐤚	ō	Ω

Tab. 48. Levoběžné foinické vzory pravoběžných řeckých alfabetských znaků

	1	2	3	4	5	6	7
	Foin.	Pith.	M.	Attika	Théra	Naxos	Iónie
ʾ	𐤀	𐤀	𐤀	𐤀	𐤀	𐤀	𐤀
b	𐤁		𐤁	𐤁	𐤁	𐤁	𐤁
g	𐤂		𐤂	𐤂	𐤂	𐤂	𐤂
d	𐤃		𐤃	𐤃	𐤃	𐤃	𐤃
h	𐤄		𐤄	𐤄	𐤄	𐤄	𐤄
w	𐤅		𐤅			𐤅	𐤅
z	𐤆		𐤆	𐤆			𐤆
h	𐤇		𐤇	𐤇	𐤇	𐤇	𐤇
t	𐤈		𐤈	𐤈	𐤈	𐤈	𐤈
j	𐤉		𐤉	𐤉	𐤉	𐤉	𐤉
k	𐤊		𐤊	𐤊	𐤊	𐤊	𐤊
l	𐤋		𐤋	𐤋	𐤋	𐤋	𐤋
m	𐤌		𐤌	𐤌	𐤌	𐤌	𐤌
n	𐤍		𐤍	𐤍	𐤍	𐤍	𐤍
s	𐤎		𐤎		𐤎		𐤎
o	𐤏		𐤏	𐤏	𐤏	𐤏	𐤏
p	𐤐		𐤐	𐤐	𐤐	𐤐	𐤐
q	𐤒		𐤒		𐤒		𐤒
r	𐤓		𐤓	𐤓	𐤓	𐤓	𐤓
s	𐤔		𐤔	𐤔	𐤔	𐤔	𐤔
t	𐤕		𐤕	𐤕	𐤕	𐤕	𐤕
			𐤖	𐤖	𐤖	𐤖	𐤖
			𐤗	𐤗		𐤗	𐤗
			𐤘	𐤘		𐤘	𐤘
			𐤙	𐤙		𐤙	𐤙
			𐤚			𐤚	𐤚

Tab. 49. Podrobnější srovnávací tabulka foinických a řeckých abeced (M. = Milét).

Poměrně dobře se dá vysvětlit vznik řeckých samohlásek z některých foinických souhlásek (srov. tab. 48–49). Nejjednodušší to bylo se vznikem písmen pro samohlásky U a I: foinické znaky *waw* resp. *yod* zachycovaly souhlásky W resp. J, ale snadno mohly zachycovat i řecké samohlásky U nebo I, v jistém smyslu podobně jako se v latině písmeno I dodnes píše jak ve slově IAM, tak i ve slově IBI — nebo jako se dlouho v latině psalo (a místy se dodnes v některých edicích latinských autorů tiskne) písmeno U jak ve slově UNUM, tak i ve slově UIUERE.

U znaku *'aleph*, jenž ve foiničtině označoval jistou laryngálu, která snad odpovídala tzv. českému „rázu“, vedl sám fakt, že za touto pro Řeky omezeně funkční laryngálou následovala ve slově *'aleph* samohláska A, zřejmě k přejetí tohoto znaku ve funkci *následujícího* vokálu A.

U znaku *'ain*, který zachycoval jinou, pravděpodobně „zaokrouhlenou“ laryngálu, zapůsobila asi u Řeků ve prospěch výslovnosti O ta skutečnost, že tento znak byl ve foiničtině původně piktogramem pro „OKO“, což se řecky řeklo „ὄμμα“ nebo „ὄφθαλμός“ a to navodilo řeckou výslovnost znaku jako krátkého o.

Pro pátý vokál E pak většina řeckých krajin převzala znak *he* (tj. budoucí *epsilon*, kdežto příbuzný znak *heth* v řečtině později označoval buď souhlásku *h* nebo dlouhé *é*. To je jedna z řeckých nedůsledností, ale ta byla zřejmě zčásti dána nářečními rozdíly v rané řečtině. [Viz A. Heubeck 1980 a jiní.]

Výsledkem byla řecká abeceda, jak je zachycena na našich tab. 48–50, na jejichž konci se nacházejí přídatné znaky, které měly zejména v jihoitalské oblasti poněkud odchylné výslovnostní hodnoty: zejména znak se skříženými liniemi, který se v Attice a v Iónii četl jako KHI, měl na Euboji, v jižní Itálii (a leckde i na Peloponnésu) hodnotu KSI. Odtud pramení i rozdíl mezi později obecně řeckým CHI a latinským IKS. Fonetické podrobnosti vysvítají z tab. 50.

	Eub.	Att.	Korinth	Thera	Melos	Kreta	Naxos	Ion.
⊞	h	h	h	ē, h	-	ē	ē, h	ē
H	-	-	-	-	h	-	-	-
⊞	-	-	ks, *dz	dz	-	-, *dz	-	ks
ϕ ϑ	k	k	k	k	-	k	k	k
ϕ ⊞	ph	ph	ph	-	-	-	ph	ph
Χ †	ks	kh	kh	-	-	-	kh	kh
Ψ Υ	kh	-	ps	*ks	*ks	*ks	-	ps

Tab. 50. Rozdílné fonetické hodnoty některých alfabetských znaků v různých řeckých krajinách

Nyní již jen krátce k posledním dvěma otázkám:

#### Otázka č. 4: KDO (kteří lidé) byl autorem adaptace foinické abecedy pro řečtinu?

Podle zásady *cui bono* se soudí, že iniciátory adaptace byli spíše Řekové. Přitom se většina badatelů kloní dnes k názoru, že se tak stalo sice po jistém delším období vzájemného těsného kontaktu mezi oběma etniky, ale že samotné převzetí a adaptace byly dílem krátkého časového období. Např. v tom smyslu, že se

setkaly dvě nebo několik málo osob obojí národnosti a že Řek jménem např. Achilleus ho Péléiadés (Ἀχιλλεύς ὁ Πηληϊάδης, tj. Achilleus, syn Péléův) požádal Foiničana, o němž věděl, že zná znaky foinického písma, aby jimi napsal jeho jméno, a ten mu druhého dne přinesl nahrubo vypálenou hliněnou misku s vyrytým nápisem, který ve foinickém písmu zněl možná takto: 'KJLWS PLJDS. A pod tím stálo na misce slovo WJNS, tj. řecké slovo (*w*)*oinos* „vino“ jakožto řecké označení produktu, s nímž onen eubojský Achilleus obchodoval.

To byl začátek, který musel mít v příštích dnech a měsících rychlé pokračování, neboť novota zmocňovat se slov tím, že je zapíšeme, se rozšířila od okamžiku svého vzniku překvapivou rychlostí po celém Sředomorí: v Egeidě ji od Řeků převzali na maloasijském pobřeží Frýgové, Lýdové, Kárové, Lykijci, ale i bezejmenné kmeny na řeckých ostrovech v Egeidě jako Eteokrétové, preferující souhlásku *r*, nebo naopak šiřlaví Sinthiové na Lémnu anebo zřejmě thráčtí obyvatelé ostrova Samothráky.

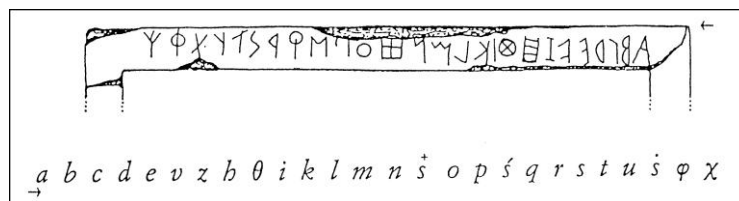
A v Itálii pak nejdříve Etruskové, kteří se stávali od začátku 7. století př. Kr. prostředníkem při předávání znalosti písma kmenům staré Itálie: od Římanů a jejich příbuzných Falisků se pak abeceda šířila přes Sabiny, Umbry a Osky, přes Venety na severu a illyrské Messapijce na jihovýchodě či Sikuly na Sicílii až k autorům nesrozumitelných neindoevropských nápisů severopikénských na stéle z Novilary nebo k Rétům v alpských údolích.

Nebylo divu. Po složitých písemných systémech z Mesopotamie a Egypta se 22–24 písmenům řecké, a pak *eo ipso* i etruské a latinské abecedy mohl s trochou píle a vrozené inteligence naučit skoro každý, jak jsme se o tom přesvědčili i my sami v první třídě základní školy. Jen si přitom neuvědomujeme, jaká opravdová kulturní, či přesněji společensko-kulturní revoluce měla tehdy svůj počátek zřejmě u několika málo jednotlivců, kterým přišlo na mysl proměnit v podstatě nápadité, ale foneticky omezené hláskové písmo foinické v daleko obecněji použitelnou konsonantně-vokalickou řeckou abecedu.

Zbývá poslední otázka, která však už byla v předchozích výkladech aspoň zčásti probrána.

#### **Otázka č. 5: PROČ a za jakým účelem řecká abeceda vznikla?**

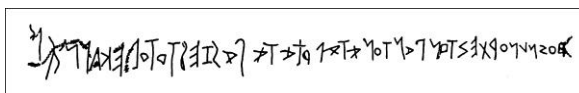
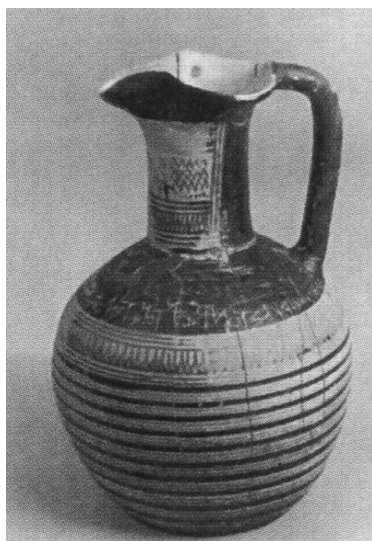
Prvotní záměr byl jasný: měla sloužit Řekům k zachycování vlastního jazyka, když tu už existovaly četné vzory na celém Blízkém východě. Důležitá se mi však v této souvislosti jeví podotázka, k čemu sloužily řecké abecední zápisy nejdřív, tj. na samém počátku svého písemného doložení. A zde je odpověď vpravdě překvapující. Zpočátku nesloužily ani k pořizování monumentálních nápisů politického rázu (zejména smlouvy mezi jednotlivými řeckými městy vznikají až později) ani textů náboženského charakteru (zde šlo zpočátku nanejvýš o krátké věnovací nápisy božstvům nebo o stručné náhrobní verše). Ale i toto byly nápisy neoficiální, víceméně soukromé.



Tab. 51. Levoběžný etruský abecedář z Marsigliana d' Albegna (cca 700 př. Kr.)

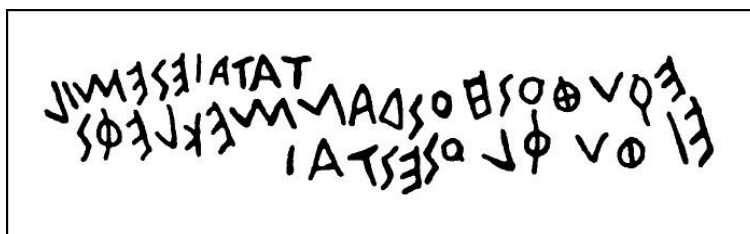
Všimněme si např. nejstaršího řeckého nápisného souboru z ostrova Ischie (tab. 54). Máme tu z 8.–6. stol. doloženo celkem 46 řeckých nápisů (z toho je 35 z 8. stol., nebo ze začátku 7. stol.), což je více než polovina veškerých řeckých nápisů vzniklých v 8. století. Velká část z nich jsou osobní jména na hliněných nádobách nebo jejich fragmentech, která na ně zřejmě kaligraficky vyryli místní hrnčíři. Ti byli na Ischii zřejmě první, kdož uměli psát, a tak si lze docela dobře představit následující situaci: [Viz A. Bartoněk 1995.]

K hrnčíři (dejme tomu) Kallínovi přijde občan Teisón a vidí, jak hrnčíř ryje do nedávno vypálené nádoby nějaké klikyháky. Na otázku, co to dělá, hrnčíř odvětlí, že je to teď taková móda, co přišla z Euboje, vyrývat majiteli na zhotovené nádoby jeho jméno. „A ty to dovedeš udělat?“, ptá se Teisón. „Jo, umím“, říká Kallinos, „můj švagr z Eretrie, co tu byl s tím rapsódem, který nám recitoval tu zkazku o bloudění Odysseově, měl s sebou takovou tabulku se seznamem písmen, jak se po foinickém způsobu čtou *alfa beta gamma delta*, a s jejich pomocí se teď dá zachytit každé řecké slovo.



Tab. 52. Nápis na oinooché z athénské Dipylu (cca 725 př. Kr.)

Já dělám zrovna zakázku pro bratrance z kampanské Kýmy. Zemřela mu dcera Tataié a já mu vyrývám na náhrobní lékythos slova: Ταταίης ἐμί λέκυθος, ὅς ἄν με κλέψῃ θυφλὸς ἔσται. „Jsem Tatain lékythos, kdo mě ukradne, oslepne!“ (obr. 53). „Ty, Kalline, napiš mi taky něco takového“, povídá Teisón. „Dobře, udělám ti džbán na víno a napíši ti na něj Τείσωνος ἐμί = Patřím Teisonovi,“ říká Kallínos. „Kallíne, co to pleteš, já nejsem žádný Teisónos, ale Teisón, napiš tedy Τείσων ἐμί!“ „Teisone, ty jsi nevzdělanec, slovo Teisónos je tzv. genitiv přivlastňovací, tedy „já jsem džbán koho? čeho? Teisona!“ Teisón chvíli počkal a po poledni si nese domů džbán s nápisem. Má jenom strach, co řekne jeho žena Amé, až se dozví, že Kallinovi za práci slíbil kozlátka od jejich kozy Amaltheie, která je toho času březí. Ve strachu přijde domů a co nevidí! Jeho žena se nábožně dívá na stolek, na němž stojí zcela podobná nová nádoba, na níž je také něco napsáno. Teisón sice neví co, protože neumí číst, ale cosi tuší. Žena mezitím povídá: „Náš děda Agathoklés mi dal u Kallína za štěně od Kerberidy udělat nádobu na mléko a napsat na ni moje jméno. Ale námořník Strepsidés, který byl u lykijských pirátů, říká, že je tam napsáno Amés. Jenže já se jmenuju Amé. Měla bych asi poslední písmeno zaškrabat, ale ono se prý často neví, jestli je konec slova vlevo nebo vpravo“. „Ženská nevzdělaná“, praví uklidněný již Teisón, „nevíš, že to Kallínos napsal správně, poněvadž to slovo Amés je tzv. genitiv přivlastňovací, tedy „Já jsem koho? čeho? Amy!“ A tímto krátkým pohledem do lingvistické diskuse Teisóna a Amy končí naše scénka, a jestliže je něco na ní pravdivého, tak přinejmenším to, že se jména obou našich protagonistů — Teisóna a Amy — objevují na nápisech z Ischie (viz položky č. 6 a 20 na tab. 54).



Tab. 53. Lékythos s náhrobním nápisem dívky Tataié  
(Kýmé /dn. Cuma/ v Kampánii, 7. stol. př. Kr.).

## VIII.2. Alfabetizace řeckého jazyka

Shrňme krátce, že řecká abeceda nebyla prvním písmem starých Řeků v jejich historii. Nejstarším jejich písmem bylo lineární písmo B, slabičné písmo z doby mykénské, jímž se zachycoval mykénský dialekt staré řečtiny (cca 1500 př. Kr. /ne-li již 1600/ až 1200 př. Kr.). Druhým v pořadí bylo tzv. klasické písmo kyperské, taktéž slabičné, jehož se používalo na Kypru od konce 2. tis. př. Kr. až zhruba do r. 200 př. Kr., a to hlavně kyperskými Řeky pro jejich místní dialekt, ale zřejmě i neřeckým obyvatelstvem žijícím v okolí města Amathúnthu.

Počátky řecké alfabety byly mladší než počátky egejských slabičných písem. Bezprostřední východisko jejího vzniku, jak již víme, leželo někde v oblasti Blízkého východu, v níž ve 2. tis. př. Kr. vznikl větší počet místních písemných systémů, hlavně v semitských krajinách sousedících na jedné straně s hieroglyfickým Egyptem a na straně druhé s klínopisnou Mesopotamií.

Mezi těmito semitskými písmi vyniká především písmo starých Foiničanů jakožto pravděpodobný přímý vzor pro formování řecké alfabety v raném období počínajícího 1. tis. př. Kr. Bylo to v chaotických dobách tzv. temných staletí po pádu mykénských civilizačních center, kdy se jak foiničtí a řečtí, tak i jinojazyční obchodníci a řemeslníci, žijící v pobřežních krajinách na Blízkém východě a ve východním Středomoří, začínali vydávat za obchodem, metalickými surovinami i novým živobytím v celé středomořské oblasti.

Na řecké straně se na začátku 1. tis. př. Kr. na takovýchto obchodních akcích účastnili hlavně Řekové z protáhlého ostrova Euboje, přiléhajícího na severovýchodě k Attice. Námořníci z Euboje se zřejmě účastnili již v 1. pol. 8. století plaveb na syrské pobřeží (Al Mina), na sever Egeidy (poloostrov Chalkidické), ve směru na západ pak na oba břehy Messénské úžiny, ba dokonce odtud dále na sever až do Neapolského zálivu. Tam se kolem r. 770 usadili na východním pobřeží (Lacco Ameno) ostrova Pithékoussai (dnešní Ischia) a snad ještě před r. 750 založili osadu Kýmé na protilehlé italské pevnině (pozdější lat. Cumae a dnešní italská Cuma). Podivné je, že za nejstarší řecký nápis se pokládá shora zmíněné slovo *eulin* z Gabií, ležících na východ od Říma. Nejspíše šlo o nález hrobu osoby, která se dostala do nitra italské pevniny nějakou náhodou (pozornost si zaslouží blízkost Říma!).

Z doby kolem r. 750 pochází zmíněný krátký doklad z Al Miny a alespoň jeden nápis z Ischie. Nejslavnější ischijský nápis, tj. Nestorův pohár, se datuje do r. 730, stejně starý je asi i jeden obdobný, ale fragmentárnější nápis z Eretrie na Euboji. O něco mladší je nejstarší nápis z Attiky (oinochoe z hřbitova v Dipylu). Z doby kolem r. 700 jsou některé nápisy nalezené ve svatyni v pohoří Hy-méttu nad Athénami. Zhruba stejně stará je většina ze 46 nápisů z ostrova Ischie.

Řecká konsonanticko-vokalická abeceda vznikla inteligentní úpravou foinického čistě konsonantického písma pravděpodobně v předoasijském Posideiu (dn. Al Mina), jež bylo kolem r. 800 zřejmě jedním z nejdůležitějších míst vzájemných kontaktů mezi Foiničany a Řeky. Ale určitá forma pozdějšího soužití vyplývá i z faktu, že se na Ischii v 8./7. stol. vedle 46 nápisů v řecké abecedě nacházejí i čtyři doklady foinického písma. Úspěšné adaptaci tohoto písma pro účely řečtiny napomohlo to, že foinické písmo mělo 22 konsonantických znaků, kdežto řecký fonetický systém vyžadoval pouze 16–17 konsonantických písmen. Zbylých 5–6 znaků bylo tedy možno využít pro zachycování řeckých vokálů; těch měla řečtina 10, totiž 5 dlouhých a 5 krátkých. Klasická řečtina však vystačila k zachycování těchto svých 10 vokálů se 7 písmeny: písmeno „éta“ pro dlouhé é



je foinického původu, písmeno „ómega“ pro dlouhé *ó* si řečtina vytvořila časem samostatně.

		A	B	Γ	Δ	E	F	Z	H	Θ	I	K	Λ	M	N	O	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ
*1 Nestorův pohár	←					Ϝ <sub>3</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
	←	A, A <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
	←	A, A				Ϟ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*2 ΕΥΠΟΤΕΡ[	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*3 ]ΑΙΙΑΝΣΦΟΘ[	←	A <sub>2</sub>								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*4 ΛΑΚΙΣΜ[	←	A								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*5 ]εΑπΙ	←	A								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*6 ΤΕΙΣΟν[	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*7 ]ΕΙΣΟν[	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*8 ΚΑΛ[	←	A								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
9 ΣΟΣΤΡΑΤΟ	←	A								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
10 ]ΤΟΡΟΜΙΔΟ	→				Δ					Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
11 ]ΙΔΟ	→				Δ					Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
12 ΑΓ[ ]ΓΑ	←	A		Λ						Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
13 ]ΟΕΜΙ	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
14 ]ΡΟΣΕΜΙ	→					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
15 ]μΝΟ	→									Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
16 ]ΜΑ/ΑΜ[	←	A								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
17 ]οΙΝΙΨΟΣ	←									Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*18 Υ (Khi)																								Υ (Khi?)
19 ΔΕ	→				Δ	Ε									Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*20 ΑΜΕΣΕΜΙ	←	A				Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*21 ]ΚΑ.[	↓?									Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*22 ]ΜΙ	→									Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*23 ]ΜΙΜΑιΟΝ[	←	A								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
]ΟΣΕΜΙ	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
]υΚι[	←									Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
24 ΔΑΖΙΜΟ	←	A			Δ		Ι			Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*25 ΤΕΛΕ	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									Τ
*26 ΕΛΕΚΛ	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*27 ΕΙ	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*28 ΔΕΙΑ	→	A				Ε				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*29 ΔΙ[	←									Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*30 ΗΑ	←	A								Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*31 ΙΦ	←									Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									Φ
*32 Α																								
*33 Α																								
*34 Α																								
*35 Ε	←					Ϟ <sub>2</sub>									Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*36 Φ	←																							
*37 Υ																								Υ
*38 Υ																								Υ
*39 („Doppel-Y“)																								Υ
*40 Φ? / Ψ																								Φ?
*41 ↑																								↑ (Khi?)
*42 λ nebo ψ																								λ, Ψ (Khi?)
*43 ]ΙΝΟΣΜΕΠΟΙΕΣε	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									
*44 ΕΣ ΘΕΟ	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									Χ (Ksi)
*45 ΛΕΙΤ[	←					Ϟ <sub>2</sub>				Ϟ <sub>2</sub>					Ϡ <sub>2</sub> ϡ <sub>2</sub> Ϣ <sub>2</sub> ϣ <sub>2</sub>									Τ
*46 Β	←																							

	A	B	Γ	Δ	E	F	Z	H	Θ	I	K	Λ	M	N	O	Π	Ρ	Σ	Τ	Υ	Φ	Χ	Ψ
21	1	1	7	33	1	1	4	1	37	7	9	14	12	32	6	1	9	20	15	6	4	1	3

Tab. 54. Řecká alfabeta z Ischie (A. Bartoněk – G. Buchner 1995)



A B I Δ E F I H Θ Σ K T M N O Π Ϙ P M T V Ϙ ↓ † †

Tab. 55. Jihoitalská nádoba s řeckou abecedou (cca 500 př. Kr.)

Shrňme ještě zcela stručně:

1. Foinický znak č. 1 se uplatnil jako písmeno pro řecké samohlásky *a / ā*.
2. Foinické znaky č. 10 a 6 se uplatnily vedle souhlásek *j, w* i pro řecké samohlásky *i / ī, u / ū*.
3. Foinické znaky č. 5 a 8 se uplatnily jako písmena pro řecké samohlásky *e / ē*.
4. Foinický znak č. 16 se uplatnil jako písmeno pro řecké samohlásky *o / ō*.

### VIII.3. Hlavní varianty řecké abecedy

A. Základní varianta (jižní) o 22 písmenech z 8. stol. př. Kr. (16 konsonantů a 6 vokálů), je omezena na jihoegejské ostrovy Krétu, Théro a Mélos a A. Kirchhoff 1887 ji označil přímým *zelená*. Nemá ještě žádné přídatné znaky, které na jiných místech začaly velmi brzy vhodněji zachycovat některé zvláštní výslovnostní konsonantické nuance staré řečtiny (*ph, kh, ks, ps*), jež zelená varianta abecedy ponechávala beze značení.

Zelená varianta využívala až do 5. stol. př. Kr.

grafickou podobu	Π, ΠΗ	pro <i>ph</i> ,
grafickou podobu	K, KH	pro <i>kh</i> ,
grafickou podobu	KΣ, KM	pro <i>ks</i> ,
a grafickou podobu	ΠΣ (ΠΜ)	pro <i>ps</i> .

Znak Σ „sigma“ je foinické „šin“ a znak M „san“ je zde foinické „šade“.

Tato archaická zelená varianta se však mimo Krétu, Théru a Rhodos hned zpočátku rozlišila (rovněž podle Kirchhoffa) do tří subvariant:

B1. *Tmavomodrá* varianta (východní) byla doložena až do 5. stol. př. Kr. hlavně v Malé Asii, na většině egejských ostrovů, v Megaridě, Korinthii, Argolidě a v Syrákúsách.

Využívala přídatný znak	Φ	pro <i>ph</i> ,
přídatný znak	Χ	pro <i>kh</i> ,
přídatný znak, resp. grafiku	Ξ, ΧΣ	pro <i>ks</i> ,
a přídatný znak, resp. grafiku	Ψ, ΦΣ, ΦΜ	pro <i>ps</i> .

B2. *Světlemodrá* varianta (východní) byla doložena v Attice, na Aigině, v Sikyónu, na Naxu, Paru, Keu, Amorgu a v Syrákúsách.

Obsahovala přídatný znak	Φ	pro <i>ph</i> ,
přídatný znak	Χ	pro <i>kh</i> ,
přídatný znak, resp. grafiku	Ξ, ΧΣ, ΚΣ	pro <i>ks</i> ,
a přídatný znak, resp. grafiku	Ψ, ΠΣ, ΦΣ	pro <i>ps</i> .

B3. *Červená varianta* (západní) byla doložena v středním a severním Řecku (s výjimkou korintských osad v Iónském moři), na zbytku Peloponnésu, na ostrovech Euboji a Rhodu a v řeckých osadách na Sicílii (vyjma Syrákús) a v jižní Itálii.

Obsahovala přídatný znak	Φ	pro <i>ph</i> ,
přídatný znak	Ψ, Ψ	pro <i>kh</i> ,
přídatný znak	Χ	pro <i>ks</i> ,
a přídatný znak, resp. grafiku	ΠΣ, ΦΣ	pro <i>ps</i> .

Po roce 403/402 př. Kr. převládla poměrně rychle tmavomodrá varianta z Miletu nad všemi ostatními variantami.